

תיעוד

■ **עזריאל קמון (עורך), הגשר הראשון (1955-1995), עדותם של הניכים יהודים יוצאי אתיופיה מכפר בתיה, הוצאת יד טבנקין, מרכז מחקרי, רעיוני ותיעודי של התק"ם, רמת אפעל 1996, 189 עמודים**

הספר הוא סיפור עדותם של שתי קבוצות נערים ונערות מבני הקהילה היהודית האתיופית שהובאו לישראל בשנים 1955-1956, כדי להתחנך בכפר הנוער הדתי בכפר בתיה. שתי הקבוצות שבו לאתיופיה עם סיום הלימודים. עדויותיהם של הנערים והנערות המכונסים בספר מתחילות בבחירתם באתיופיה, דרך תקופת לימודיהם בכפר בתיה, חזרתם לאתיופיה והמורכב בה עד שובם לארץ־ישראל. העדויות הן ברובן סיפור קשה החושף את עולמם המתמיה אם נמצא בעדויותיהם תחושות חזקות של ניכור, דחייה וכדומה. אך מפליאה ביותר היא הדביקות הכמודתית שבה הם נטלו על עצמם את שליחותם הציונית־חלוצית בשוכם לאתיופיה. לצד הערך האנושי שבעדויותיהם של הנערים והנערות, בשל העולמות האישיים והייחודיים הנפרשים במהלך קריאת הספר, יש בעדויות הנוגעות לפעילותם החלוצית תרומה להבנת עולמה של יהדות אתיופיה לפני עלייתה לארץ ולהכרת המהלכים שקדמו לה. העדויות המכונסות בספר הן פרי עריכתם ושיכתובם של ראיונות שהוקלטו ושוכתבו על־ידי עובדיה סולימן ועזריאל קמון מהמכון לחקר הציונות והחלוציות בקהילות ספרד והמזרח שביד טבנקין - אפעל.

■ **משפחת דואר, סקאל, בני קהילת דמשק, יד טבנקין, מרכז מחקרי, רעיוני ותיעודי של התק"ם, רמת אפעל 1995, 55 עמודים.**

חוברת זו היא פרי שני מפגשים של בני משפחת דואר שנערכו ביד טבנקין. מפגשים אלו היו רב־שיח של נציגי המשפחה על בסיס זיכרונות וראשי פרקים שעבד יאיר דואר. נושאו של המפגש הראשון היה החיים במסגרת הקהילה ברובע היהודי בדמשק, ואילו נושאו של המפגש השני היו העלייה לארץ־ישראל, השנים הראשונות בארץ, חבלי הקליטה וההתבססות. הדברים הוקלטו והועלו על הכתב בחוברת זו. פריה של עבודה זו הוא סיפור שראשיתו במצרים והמשכו בדמשק של ראשית המאה ובארץ־ישראל והנוגע בפרקי ההיסטוריה השונים של יהדות דמשק בפרט, ויהודי המזרח בכלל.

מקור

■ **יוסף אבן כספי, שולחן כסף, ההדירה והוסיפה הערות ומבוא חנה כשר, מכון בן־צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, יד יצחק בן־צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשנ"ו, 219 + V עמודים.**

ר' יוסף אבן כספי שנוולד בפרובנס ב־1280 נמנה על תלמידיו הרדיקליים של הרמב"ם אשר סברו כי יש להבין את כתבי הקודש על רקע ההגות האריסטוטלית. הוא כתב למעלה מעשרים חיבורים שהוקדשו לפרשנות פילוסופית למקרא. ברם על כתביו נגזר להמתין מאות בשנים עד שהחלו להגאל מהנשייה. חיבורו התיאולוגי 'שולחן כסף' מופיע כאן לראשונה בדפוס. הספר כולל חמישה חלקים: מבוא הודן בחשיבות הטקסט העברי המקראי, וארבעה הרגליים, שעניינן בבבואה ובנסיים. לספר צורף מבוא מקיף שכתבה המהדירה פרופ' חנה כשר מאוניברסיטת בר־אילן, מפתח כללי ומפתח מקורות.

■ **סידור רבינו שלמה ברבי נתן זצ"ל, אב בית דין מן העיר סיג'למסה המכונה גם אלגבלי, והוא סידור קדמון בשלושה שערים הכולל סדר התפלות בימי חול השבת והמועדים ודינים ופסקים למועדים וזמנים והלכות שבכל יום כפי שנהגו הגאונים, חובר בלשון הערבית ותורגם עכשיו בס"ד ללשון הקודש בצירוף הערות בסוף הספר על־ידי שמואל חגי, פעה"ק ירושלים התשנ"ה, שט עמודים.**

סידור רבינו שלמה ברבי נתן מיוחס לרב שלמה ב"ר נתן אב בית-הדין אלסג'מאסי, שנקרא על שם עירו סג'למאסה הנמצאת במארוקו לא רחוק מפאס. כפי שמעידים קטעי הגניזה המרובים של הספר הנקרא בשער הספר שבכתב-יד אוקספורד 'סידור רבינו שלמה ברבי נתן' נשתכח הסידור רק במרוצת הדורות. רבינו שלמה ברבי נתן שאב את פסקיו מן הגאונים שקדמו לו ובנוסח התפילה הלך בעיקר אחר סידורו של רב עמרם גאון, אבל ניכרות בו גם השפעותיו של רב סעדיה גאון. כללם של דברים, כפי שמציין שמואל חגי, מתרגמו של הסידור ומהדירו, דומה לשלמה ברבי נתן לא נתכוון לכתוב סידור שיש בו משום איסוף דעותיהם ושיטותיהם של קודמיו, אלא גם לקבוע ספר מסודר לפי הכרעותיו בהלכות ובנוסחאות התפלה, ואינו נמנע מלחלוק על כמה וכמה הלכות של קודמיו. משום כך יש בהדפסתו של ספר זה כדי לסייע בחקר התפתחות ההלכה ומנהגי התפילה. לסידור צורף מבוא הדן באישיות וביצירתו של רב שלמה ברבי נתן והערות שעניינן מקורותיו ושיטותיו.

מחקר

■ נחם אילן, פירוש 'מצח אהרן' לר' אהרן גריש, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, יד יצחק בן צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשנ"ו, 273 + VI עמודים.

פירוש 'מצח אהרן' לר' אהרן גריש לחמשת חומשי התורה נכתב ככל הנראה בחלב בראשית המאה הטי"ז. הפירוש כתוב בערבית-יהודית באותיות עבריות. משוקעים בו חומרים רבים מן הפירושים הקדומים והמאוחרים ויש בו אף סיפורים עממיים ופירושים שלא הגיעו אלינו ממקור אחר. בעשרה כתב-ידים המצויים בספריות שונות בעולם מגיע היקפו ל-900 דף. בחיבור שלפנינו נדרש המחבר לקביעת זמנו ומקומו של הפירוש, לזיהוי מטרות הפירוש וקהל היעד שלו, לחשיפת מקורותיו של ר' אהרן גריש, לבחינת דרכי השימוש של ר' אהרן גריש במקורותיו, לתיאור מבנהו הספרותי, לעיקרי האמונות והדעות בפירוש ועוד. לספר נוספו נספחים, כדוגמת: 'הקדמת ר' אברהם גריש לפרושו', 'הסיפור על "שלה לחמך על פני המים"' ואחרים שיש בהם כדי להמחיש את הנושאים הנדונים בחיבור ואת ממצאיו של נחם אילן.

■ גיורא פוזיילוב, מבוכרה לירושלים, עלייתם והתיישבותם של יהודי בוכרה בארץ ישראל תרכ"ח-תש"ח (1868-1948), משגב ירושלים, המכון לחקר מורשת יהדות ספרד והמזרח, ירושלים התשנ"ה, 436 + XI עמודים.

לספרו של גיורא פוזיילוב שני מקודמים: קורותיה של יהדות בוכרה בדורות האחרונים, עלייתם לארץ-ישראל והשתלבותם בתוכה, השוורים במידה רבה זה בזה. מבחינת תיאור קורותיה של יהדות בוכרה ייחודו של החיבור בתיאור ההיבטים השונים בתולדות יהודי בוכרה מזמן הגעתו של חכם יוסף ממן אליה בשנת תקנ"ג (1793) ועד העלייה של יהודי בוכרה בשלהי שנות הארבעים. במסגרת זו בוחן המחבר את דמותה של ההנהגה היהודית בבוכרה מהגעתו של חכם ממן ועד עלייתם לארץ-ישראל בשלהי שנות הארבעים, את מעמדם המשפטי ויחסיהם עם השלטון והחברה הלא-יהודית, את המוטיבציה לעלייתם לארץ-ישראל ואת הדרכים שבהן עלו לארץ-ישראל משלהי המאה הי"ט ועד שלהי שנות הארבעים. במוקד שענייני יהדות בוכרה בארץ-ישראל מתאר המחבר באמפתיה רבה את התיישבותם של עולי בוכרה בירושלים ובמקומות אחרים, וזאת תוך תשומת לב מרובה לקורותיה של שכונת הבוכרים בירושלים, את יחסיהם עם העדה הספרדית עד ילחמת העולם הראשונה ואת תהליך השתלבותם בארץ-ישראל ובבנייני של הבית הלאומי בתקופת המנדט. גם במסגרת זו בוחן המחבר בקפידה את חייה הפנימיים של הקהילה הבוכרית, את הנהגתה, את מוסדותיה ואורחות חייה. המחקר שלפנינו מתבסס על מקורות מגוונים, החל ממקורות ארכיוניים וספרותיים וכלה בזיכרונות ובעדויות אישיים. לחיבור הוסיף המחבר שני נספחים: ציונים ביגראפיים ותעודות.

היהודים הקראים

■ רב חיים בן יצחק הלוי, ספר תולדות חיים, אישים וליקוטים הילכתיים, היהודים הקראים, אשדוד 1994, 375 עמודים.

ספר תולדות חיים, אישים וליקוטים הלכתיים, היהודים הקראים' כעדות מחברו הרב חיים בן יצחק הלוי, הרב הראשי לשעבר של היהדות הקראית, נועד להקנות לבן העדה ולמעוניינים 'ידע מקורי ומורשת אבות נכונה ואמינית, על מנת שיוכל [...] להתגאות בעצמו ובעדתו, וכן שידע להשיב לכל מי שפונה אליו בעניין זה או אחר'. ואכן הספר שלפנינו פורש את קורותיה של הקראות מראשיתה, תוך שהוא מקדיש מקום לא-מועט לסיבות התבדלותה של הקראות מהיהדות. כיוון שמטרתו של החיבור חינוכית בעיקרה אך טבעי שנעדרת ממנו פרספקטיבה ביקורתית. תחת זאת יוכל הקורא לעמוד על קורותיה ואמונותיה של העדה הקראית מנקודת הראות הפנימית, כפי שהן נתפסות מבפנים, דהיינו: בתודעתו של מאמין ומתחנך בן העדה. על-מנת לעמוד על מה שנהוג להגדיר כהיסטוריה האינטלקטואלית של האמונה הקראית נדרש המחבר לסיפור קורותיהם של 33 מחכמי הקראים לאורך הדורות. ובהקשר זה מצויה אחת התרומות החשובות של חיבור, שכן אגב תיאור קורותיהם של מעצבי דמותה של הקראות מביא המחבר דוגמאות, אם בפראפרזה ואם באמצעות ציטוט בלתי-אמצעי, לתפיסותיהם התיאולוגיות, הלשוניות והפרשניות. כפועל יוצא מהמחשות אלו אף אם כי נעדרת מהחיבור נקודת ראות ביקורתית, הרי שבתמורה ימצא הקורא בספר חומרים שטרם נתפרסמו במקום אחר. כך, לדוגמה, בין הדוגמאות השונות שמביא המחבר להמחשת דבריו הוא מצטט שני פרקים וחצי שעניינם הנצרות ושצונורו מספרו של ר' יהודה הדסי.

■ רב חיים בן יצחק הלוי, ספר החינוך מעיין חיים, הוצאה שנייה ומתוקנת מכילה נושאים חדשים המופיעים בסוף הספר, מבוסס על ספר המצוות 'גן עדן' ו'אדרת אליהו' כולל ליקוטים מספרי ההלכה והדין של חכמינו ע"ה, אשדוד א' בתמוז התשנ"ו לפ"ג, 1996, 351 עמודים.

הספר 'מעין חיים' הוא ספר ללימוד ההלכה והמנהגים הקראיים. כדוגמת הספר 'תולדות חיים' גם חיבור זה נועד בראש וראשונה לספק צרכים הלכתיים וערכיים של בן העדה. בספר פרקים המוקדשים לנושאים שונים בעולמה של היהדות הקראית. כך, למשל, ימצא הקורא בספר פרקים שעניינם יסודות הדת היהודית הקראית ועיקרי אמונתה לצד פרקים הדנים בהלכות קידוש החודש, מועדים, אישות וכדומה. כמאות לספר לימוד לכל פרק נלוות שאלות חזרה ושינון.